

РЕЦЕНЗИЯ

от

доцент доктор Атанас Игнатов Владиков

на материалите, представени

от автор на дисертационен труд: Ралица Емилова Христова - Маринова

за защита на научната и образователна степен „доктор”

присъждана от Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – гр. Свищов, Р. България

I. Общо представяне на дисертационния труд:

1. Предмет

Съгласно Решение на Катедрен съвет на катедра „Финанси и кредит“ № 9 от 26.11.2021 г. и Решение на Факултетен съвет на факултет "Финанси" № 4 от 30.11.2021 г. на Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – гр. Свищов и съгласно Заповед № 1037/02.12.2021 г. на Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – гр. Свищов – проф. д-р Марияна Божинова, съм включен в академичния състав на Научно жури по открита процедура по провеждане на публична защита на дисертационен труд на докторант Ралица Емилова Христова-Маринова, докторантски номер: D020217156, задочна докторантура – обучение финансирано от държавата със следните характеристики:

област на висше образование:	3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление:	3.8. Икономика
докторска програма:	Финанси, парично обращение, кредит и застраховка (Финанси)
тема на дисертационния труд:	Финансово управление на човешките ресурси във външнотърговските представителства: проблеми и решения
научен ръководител:	доц. д-р Анелия Радулова

Дисертационният труд и всички необходими материали по откритата процедура са ми предоставени от Декан на факултет „Финанси” на СА „Д. А. Ценов” – гр. Свищов – проф. д-р Андрей Захариев по електронен път с дата 06.12.2021 г.

На редовно проведеното заседание на Научното жури състояло се на 07.12.2021 г. съм определен за Рецензент в Научното жури по настоящата открита процедура и в това си професионално качество предоставям настоящата Рецензия относно дисертационния труд:

„Финансово управление на човешките ресурси във външнотърговските представителства: проблеми и решения”.

2. Обем

Обемът на електронния файл на дисертационния труд е четим на български език в „преносим формат на документи” – PDF /Portable Document Format/ и е общо 183 електронни страници, ведно с библиографската справка и приложенията относно емпиричното изследване. В същия PDF-документ като неделима част от документацията във връзка с дисертационния труд присъстват още секциите:

- „Списък с авторски публикации по темата на дисертацията”;
- „Справка за съответствие с националните изисквания по Правилника за приложение на Закона за развитие на академичния състав в Република България”; и
- „Декларация за достоверност и оригиналност на дисертационния труд”.

3. Структура (увод, изложение и заключение)

Предоставеният дисертационен труд е с класическа структура от титулна страница /първа фактическа страница/, „Въведение” (от стр. 7 до стр. 12, включително), три глави:

- „Теоретични основи и финансови аспекти на международната мобилност на човешките ресурси” /първа глава/ (от стр. 13 до стр. 57, включително);
- „Човешките ресурси като фактор за успешна експанзия на българските външнотърговски представителства и фирмени филиали в Румъния” /втора глава/ (от стр. 58 до стр. 96, включително);
- „Изследване на практиките за финансово управление на човешките ресурси за изграждане на мрежа от български фирмени филиали в Румъния” /трета глава/ (от стр. 97 до стр. 139, включително);

и част: „Заключение” (от стр. 140 до стр. 143, включително).

Приложена в началото на текста е техническа част: „Структура и съдържание на дисертационния труд”, а след секция „Заключение” са поставени секциите:

- „Библиография” (от стр. 141 до стр. 151, включително);
- „Приложения” – 3 броя (от стр. 152 до стр. 179, включително);
- „Списък с авторски публикации по темата на дисертацията” – 3 броя (посочени са точните наименования на публикациите и къде са публикувани с всички изискуеми наукометрични показатели: от стр. 180 до стр. 181, включително);
- „Справка за съответствие с националните изисквания по Правилника за приложение на Закона за развитие на академичния състав в Република България” (стр. 182); и
- „Декларация за достоверност и оригиналност на дисертационния труд” (стр. 183 – последна фактическа страница на електронния PDF-документ);

В секция „Въведение” на дисертационния труд стриктно се следват академичните изисквания за очертаване на научния обект, предмет, изследователска теза, цел и задачи.

В научната постановка на проблема се работи с три хипотези върху съвременната проблематика на човешките ресурси – а именно: върху мобилността като фактор за успешна трудова реализация и кариерно развитие; върху познаването и утилизирането на абсолютните и сравнителни предимства на две икономики – тези на Република България и на Република Румъния като членове на Европейския съюз – като симбиотичен фактор за по-ефективно използване на работната сила; и върху – мрежовия анализ на бизнес структури като основа за взимане на финансово рентабилни решения по отношение на наемането, задържането и освобождаването на работна сила.

И трите работни хипотези са развити чрез аналитично структуриране на богата база от фактически и емпиричен материал и дисертантът успява да докаже изследователската теза, че детайлното познаване на съвременната икономическата и финансова проблематика на човешките ресурси може да доведе до предлагането на позитивни работещи решения във външнотърговските представителства и българските фирмени филиали в Румъния.

Дисертантът ясно очертава изследователското поле, върху което ще работи – като посочва три конкретни цели за постигане чрез научното изследване: да извърши критичен преглед и научно осмисляне на международната мобилност на човешките ресурси, да изгради методически основи и оттук методологически подход за експанзия на български търговски дружества или представителства в Р. Румъния чрез факторния анализ на човешките ресурси; и да проведе емпирично изследване, с което да потвърди или отхвърли заложените научни хипотези в изследването.

Предвид многопластовата въвеждаща част в изследването – дисертантът прави „смела“ заявка да интегрира множество теоретични въпроси от различни области на икономическата наука в единна логическа структура. Например, един основен пласт от проблематиката в дисертацията е анализът международните икономически отношения в контекста на това как да се извърши успешна интернационализация на даден фактор – в случая: човешкия фактор – да се разглежда в конкретен модел на две страни: България и Румъния – в един икономически локус – членството в Европейския съюз. Другият пласт на синтетична икономическа мисъл е работата по изследването на мобилността на човешкия ресурс като функция няколко комплексни променливи: на търсенето и предлагането на работна сила, на институционалните и правни регулации и най-вече като функция на личните очаквания за успешно кариерно развитие. Третият важен пласт в изследването е идентифицирането на финансовите аспекти на успешното управление на човешкия ресурс при изграждане на бизнес мрежи от представителства и филиали от една по-слаборазвиваща се икономика в условията на по-бързоразвиваща се икономика.

Научното изложение е развито в трите глави – с общ обем от 133 страници (от стр. 7 до стр. 139, включително). Първа и втора глава се състоят от по две микротемати и съответни резюме-секции, а трета глава – в която е представено емпиричното изследване е развита в шест микротемати и резюме-секция.

4. Използвана литература

В приложената секция „Библиография“ са посочени 62 източника на информация, от които 24 са на български език (39%), а останалите 38 източника са на английски език (61%). На практика, около две-трети от използваната литература е чуждоезична, което означава, че познавайки добре професионалния английски език – дисертантът привнася и добавя научна мисъл в българското образователно и научно пространство и по този начин разширява научния хоризонт в българската икономическа наука.

Едва 4 източника (6%) от всички ползвани 62 са с датировка до 1990 г., като това са основно учебни и научни материали за структуриране на изчислителни алгоритми, които са ползвани в дисертационния труд. Други 5 източника (8%) от всички 62 са с датировка от 1991 г. до 2000 г.; от 2001 г. до 2010 г. са 10 източника (16%); и останалите 43 източника (69%) са източници на информация от последните 10 години.

За трите изследователски години: 2019 г., 2020 г. и 2021 г. – ползваните източници на информация са 5 (2019 г.), 8 (2020 г.) и 4 (2021 г.), тоест – използвани са 17 съвременни източника на информация в хода на организирането и структурирането на емпиричното изследване и дисертационния труд.

Това са 27%, или почти една-четвърт от всички ползвани източници на информация, което е едно много добро доказателство, че дисертантът е чел, ползвал и внедрил съвременна информация и водещи световни източници в съвременната българската икономическа наука.

5. Приложения

Част „Приложения“ на дисертационния труд е структурирана в три секции.

В Приложение № 1 са посочени коректно българските фирми, опериращи на румънския пазар и участвали в анкетното проучване (40 компании) на докторанта.

В Приложение № 2 е посочен пълният въпросник със съответното придружително писмо към респондентите в проучването.

В Приложение № 3 са посочени в графичен вид обработените резултати от проведеното анкетно проучване.

Считам, че част „Приложения“ е представена в своята пълнота, за да подкрепи научните тези в дисертационния труд и след като обстойно се запознах с приложната част, считам, че нейното разработване и получени резултати е авторски продукт на докторанта, произведен с помощта на специализирания софтуер за обработка на анкетни карти „Google Forms“.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд.

1. След като се запознах подробно със съдържанието на дисертационния труд си съставих виждане, че докторантът е работил коректно с методите на научния анализ и проблемът е действително актуален, що се касае за намиране на причините и адекватното научно обяснение относно реалното икономическо изоставане на Р. България от показателите за икономическо представяне, които Р. Румъния отчита в последните няколко години, предвид че и двете страни се присъединиха към Европейския съюз едновременно – през 2007 г. Най-ранните икономически сигнали за изоставането действително могат да се уловят от специалистите, които работят „на терен“ във външнотърговски представителства на български икономически структури. В случая докторантът – действително надскача националните граници за провеждане на дълбочинно и многопластово научно изследване и смятам, че предметът на изследването е подбран изключително прецизно – да се изследват проблемите и решенията, касаещи финансовото управление на човешкия ресурс в този тип структури. В този смисъл има наличие на ясно обективизирано изследване върху финансовото управление на човешкия ресурс чрез проверими научно-икономически параметри. Считам, че докторантът е изпълнил своята изследователска цел и поставени задачи, защото ясно аргументира своите мотиви към приложения научно аналитичен апарат и дава конкретни решения чрез изследване на добрата бизнес практика в Р. Румъния. Идеите на докторанта да тества устойчивостта и постижимостта при финансовото управление на човешкия ресурс при смесена собственост на капитал, при различна численост на персонала, чрез ранжиране на стойността на активите по публикувани източници на финансова информация за данните на дружествата и чрез методите за бизнес анализ на икономическото представяне на наетите лица – действително показват отлично познаване на икономическата материя, на пазарната проблематика, на международните икономически отношения, на финансовите механизми, на коректното разчитане на статистическа информация и счетоводна отчетност, но най-вече на процесите на моделиране на ефективно управление на човешките ресурси. Считам, че формата и съдържанието на дисертационния труд отговарят на утвърдените академични критерии в страната.
2. Моето виждане е, че докторантът ползва коректно български и чуждестранни източници и показва, че и в българската наука има качествени научни изследвания в изследваната област.

Добросъвестно са посочени източниците на информация, цитирания и позовавания на чужди мисли, данни, виждания. Докторантът демонстрира качества да работи с професионална литература на високо научно ниво, както и да поддържа високи етични и професионални стандарти при ползване на работа с чужди и собствени източници. Личната и авторска позиция на докторанта може ясно да бъде разчетена и открояна по разглеждания въпрос.

3. Считаю, че обемът на дисертационния труд отговаря на минималните национални стандарти и е в диапазона на установената добра българска академична традиция. Все пак, виждам определена структурна асиметрия, която не засенчва приносите на докторанта, нито омаловажава стойността на работата, но личното ми виждане е, че текстът би могъл да бъде и по хармоничен. Например, в първа глава има 2 точки с по 2 подточки; във втора глава има 2 точки с 1 подточка, а в трета глава има 6 точки, без подточки; и трите глави съдържат секция „Резюмета”. Ако трябва да се въведе някакъв такт/ритмика при четене на целия обем на текста, той би изглеждал така: 2:2, 2:1, 6:0, което по мое мнение не е най-удачната формула за хармонично четене и възприятие на текста.
4. В дисертационния труд има поместени 51 фигури и 11 таблици – общо 62 илюстрации. Считаю, че като пропорция, съотнесено към броя страници на дисертационния труд – това е оптимален вариант, който е уместно вписан в текстовата част и подсилва логическо-смысловата конструкция на научния текст.
5. Във връзка с научната и езикова стилистика, смятам, че текстът се подчинява на възприетите правила и норми на съвременната българска писменост. В научен план докторантът се е справил също на отлично ниво с употребата на научния апарат и специализираната икономическа терминология.
6. По моя професионална преценка, считаю, че обработката на емпиричните данни е направена коректно и няма разминавания между текст, числа и научни тези.
7. Не съм забелязал в научния труд да има белези на плагиатство и считаю, че докторантът се е придържал към правилата на научната етика при композирането на своята дисертация.
8. Моето мнение – след обстойно запознаване с Автореферата – е, че той отразява точно и пълно научния труд на докторанта.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд.

1. Считаю, че главният научно-приложен принос на дисертационния труд е апробирането на съвременен методологически подход за анализ на човешкия фактор в български икономически структури, работещи на извън територията на Р. България. Тази методология може да бъде технологизирана с помощта на софтуер, който регулярно да подава информация в реално време или в определени интервали с оглед огъвкаване на управленските процеси за наемане, развиване и освобождаване на персонал в полза на български външнотърговски дружества и организации. В допълнение, дисертационния труд дава нова светлина за анализ на динамиката на трудовия пазар и в методически план научният подход и тези на докторанта могат да бъдат утилизирани в посока тестване влиянието на трудовата мобилност като фактор за кариерно развитие или за формиране на по-високи доходи и по-висок жизнен стандарт. Считаю, че работата „на терен” с реални български икономически структури е добра основа за развиване и обогатяване на емпиричните данни със серийни изследвания на същата извадка или чрез фокус-групи по икономически сектори за анализ на трудовото представяне на човешкия

фактор и кореспондиращите с това компенсаторни механизми – финансови, социални и други косвени.

2. От приведените справки от страна на докторанта по повод откритата процедура за защита на дисертационния труд става ясно, че предложените идеи и резултати са намерили своето научно място в специализирани публикации в областта на изследвания въпрос. Считам, че докторантът е демонстрирал чрез своето изследване, че има капацитет да продължи обогатяването на специализираната научна литература чрез допълнителни изследвания по тази проблематика.

IV. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд.

Нямам съществени критични забележки към автора на дисертационния труд!

Въпросите ми са следните:

1. На няколко места в текста докторантът използва термините „човешки ресурси” и „човешки капитал”. Има ли дефиниционна разлика в тези понятия, или те се използват взаимнозаменяемо за целите на дисертационния труд?
2. Докторантът дискутира обстойно и въпроса за влиянието на Ковид-19 върху бизнес практиките при финансовото управление на човешкия фактор. На базата на специализираната подготовка и теренно проучване, счита ли докторантът, че може да има съпоставимост или диспропорция в практиките на финансово управление на човешки ресурси зад граница и в рамките на страната в условията на Ковид-19?

Имам няколко препоръки по отношение на научния подход по изследването.

На първо място, докторантът би могъл да включи в свои бъдещи изследвания чрез разширяване или премодулиране на анкетната карта такива въпроси, така че да разкрие определени закономерности в няколко направления, опирайки се на международно признати икономически теории, въведени от Нобеловите лауреати по икономика. Докторантът би могъл да разшири своето изследване в посока на това да установи каква е маргинализацията на труда за определени категории специалисти, работещи в условията на интегриран европейски трудов пазар, когато трудовите системи предоставят различен размер на преките възнаграждения, социалните пакети и други косвени компенсаторни механизми, създаващи диференциални предпочитания за подбор и селекция на персонала, от една страна, и диференциални предпочитания за избор на работно място, съчетано с трудова комутация, миграция или маргинализация. Например, разработките на сър Джон Хикс – Нобелов лауреат по икономика от 1972 г. и известен като „бащата” на съвременния икономикс на труда - са добра основа за изследване доколко теорията за общото икономическо равновесие и идеята за формиране на икономическо благосъстояние са в сила за подобни пазари на труда. В този смисъл, докторантът би могъл да проследи еластичностите на свързани трудови пазари чрез пряка и кръстосана еластичност от преките възнаграждения, от косвените компенсаторни механизми, както и от условията на бизнес средата, в които се формират силите на търсене и предлагане на труд и се създават диференциалите в заплащането и формите и размера на социалните покрития за рисковете на пазара на труда.

На второ място, докторантът би могъл да отиде и по-напред в своите изследвания, касаещи теорията за търсенето и напасването на трудовия интерес в условията на все по-обвързани пазари и ускореното развиване на киберикономиката, която вече трансформира икономическите интереси, вследствие на пандемията от коронавирус.

В случай на траен изследователски интерес към интегрираното изследване на финансовото управление и човешкия ресурс – е добре да се обърне внимание и на разработките на Нобеловите лауреати в областта на икономиката на труда от 2010 г. – П. Даямънд, Д. Мортенсен и К. Писаридис, известни с ДМП-модела и неговите интерпретации.

И на трето място, добре е докторантът да опознае и някои трудове (като например, тези на Нобеловия лауреат от 1992 г. – Г. Бекер; или на Т. Шулц; Я. Минцер и други) касаещи инвестирането и възвращаемостта от човешки капитал и да предложи методологически подход за анализ, от който могат да се проследят определени проекции и съотношения – кой инвестира в човешкия капитал, кой го ползва и къде и за кого остава добавената стойност от труда по отношение на икономическата обвързаност – Р. България и Р. Румъния. Отделен деривативен въпрос в тази тема е обуславянето на трудова миграционна биполарност: брейн-дрейн процеси и макдоналдизация на работни места, например.

V. Обобщено заключение и становище.

Считам, че научният труд на Ралица Емилова Христова-Маринова е структуриран по възприетите академични стандарти в страната; убеден съм в научната достоверност на дисертационния труд; отчитам високо научните приноси на докторанта; смятам, че дисертационният труд има значима стойност за българската икономическа наука и подкрепям еднозначно присъждането на образователната и научна степен „доктор” на:

Ралица Емилова Христова-Маринова.

11-ти януари 2022 г.

Изготвил Рецензията:

доцент доктор Атанас И. Владиков